

De winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer

Een quick scan naar de sociaal maatschappelijke, ecologische, recreatieve, educatieve en economische effecten van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer in Noord-Holland

Colofon

De winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer

Een quick scan naar de sociaal maatschappelijke, ecologische, recreatieve, educatieve en economische effecten van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer in de provincie Noord-Holland

Onderzoek

Afdeling Onderzoek en Advies (Landschap Noord-Holland) www.landschapnoordholland.nl

Ben Kruijsen (Ecologisch Adviesbureau B. Kruijsen) www.natuuradvies.nl

Franke van der Laan (Stichting M.E.E.R. Groen) www.deheimanshof.nl en www.genieadvies.nl

Lidy Zeinstra (Landschap Noord-Holland) www.landschapnoordholland.nl

Marieke Muilwijk (Muilwijk Landschap Advies) www.mla.nu

Eindredactie

Hans Bleumink (Bureau Overland) www.overland.nl

Marieke Muilwijk (Muilwijk Landschap Advies) www.mla.nu

Vormgeving: Luc Dinnissen (studio ds) www.studiods.nl

Fotografie: Hoofddorpse Courant/Jos van Rooijen (insectenhotel Fruittuinen); Ben Kruijsen (icarusblauwtje Fruittuinen); Marieke Muilwijk (Kalverpolder); Peter Mol (Kennemerstrand); Karin Elke Kracher (Ruige Hof); Aico Lind (natuurwerkdag 2010)

Drukwerk: Koninklijke Broese & Peereboom

Deze quick scan is uitgevoerd in opdracht van de Provincie Noord-Holland en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en is mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van Provincie Noord-Holland, Ministerie van EL&I, Prins Bernhard Cultuurfonds en Landschap Noord-Holland.

Informatie kunt u opvragen bij:

Lidy Zeinstra Landschap Noord-Holland

telefoon: 088-0064479, email: l.zeinstra@landschapnoordholland.nl

Marieke Muilwijk Muilwijk Landschap Advies

telefoon: 06-23636076, e-mail: info@mla.nu

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande toestemming van de schrijvers.

Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie

MUILWIJK LANDSCHAP ADVIES

De winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer

Een quick scan naar de sociaal maatschappelijke, ecologische, recreatieve, educatieve en economische effecten van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer in Noord-Holland

Marieke Muilwijk en Hans Bleumink (redactie)

Voorwoord

Het belang van vrijwilligerswerk wordt nog al eens onderschat. Uit onderzoek van het CBS blijkt dat in Nederland ruim 5,5 miljoen vrijwilligers zich inzetten voor een uiteenlopende waaier van maatschappelijke belangen. Op het gebied van natuur, milieu en landschap zijn alleen al zo'n 285.000 vrijwilligers actief.

Dit rapport geeft op basis van een quick scan een verkennend inzicht in de maatschappelijke, economische, ecologische en recreatieve meerwaarde van vrijwilligersinzet in een viertal gebieden in Noord-Holland.

Als verantwoordelijk gedeputeerde voor natuur, recreatie en landschap vind ik het van belang dat we meer inzicht krijgen in de meerwaarde van vrijwilligerswerk, zeker in een tijd dat de publieke middelen voor natuur-, landschaps- en recreatiebeheer onder druk staan. De eerste voorlopige conclusies uit het onderzoek geven aan dat er een aantoonbaar verband is tussen de inzet van vrijwilligers en de kwaliteit van de natuur, het welzijn van burgers en vrijwilligers alsook de economische en recreatieve meerwaarde. Zoals gezegd is dit een quick scan. Ik hoop dat dit onderzoek navolging krijgt op landelijke schaal, zodat ook voor het beleid van de overheid concreet gemaakt kan worden wat vrijwilligersinzet de samenleving bespaart en oplevert, in harde euro's of in kwaliteit van welzijn en onze groene leefomgeving.

Jaap Bond,

Gedeputeerde Landelijk Gebied Provincie Noord-Holland

Inhoudsopgave

	Samenvatting	9
1	Introductie	13
2	Werkwijze	17
	2.1 Inleiding	18
	2.2 Vier onderzoekslocaties	19
	2.3 Vier onderzoeksthema's	23
3	De vier gebieden	27
	3.1 De Fruittuinen	28
	3.2 De Kalverpolder	30
	3.3 Het Kennemerstrand	33
	3.4 De Ruige Hof	35
4	Conclusies	39
	4.1 Inleiding	40
	4.2 Algemeen	40
	4.3 De winst van vrijwilligerswerk	43
	4.4 Motivatie en ondersteuning	52
5	Aanbevelingen	55
	Aanbevelingen voor de verschillende partijen	56
	Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	58
	Referenties	59

Samenvatting

In Noord-Holland werken ruim 6500 vrijwilligers via Landschap Noord-Holland actief aan het beheer van natuurterreinen en het (cultuurhistorische) landschap in de provincie - van officiële natuurgebieden tot stedelijke uitloopgebieden. Samen investeren deze 'groene vrijwilligers' jaarlijks ruim 280 duizend uur in de Noord-Hollandse natuur. Zonder die inzet zouden veel werkzaamheden niet of veel minder goed gebeuren en zou Landschap Noord-Holland haar werk niet kunnen doen.

Groene vrijwilligers werken vaak achter de schermen, waardoor de resultaten van hun werk maar weinig zichtbaar zijn, zowel voor het brede publiek als voor beleidsmakers. Hoewel uit onderzoek steeds duidelijker wordt dat groen vrijwilligerswerk positieve resultaten oplevert op bijvoorbeeld sociaal-maatschappelijk, recreatief en educatief gebied, zijn die resultaten nooit gestructureerd in kaart gebracht. Mede tegen de achtergrond van de bezuinigingen in het natuur- en landschapsbudget hebben de provincie Noord-Holland en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie in 2011 opdracht gegeven een eerste verkenning uit te voeren naar de maatschappelijke betekenis van groen vrijwilligerswerk in de provincie Noord-Holland. In de quick scan, die is uitgevoerd in 4 gebieden, stonden 3 vragen centraal:

1. Wat houdt groen vrijwilligerswerk in de praktijk in?
2. Wat is de maatschappelijke (meer)waarde van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer op ecologisch, economisch, sociaal-maatschappelijk en recreatief-educatief gebied?
3. Hoe kunnen publieke en private partijen vrijwilligerswerkgroepen inzetten en ondersteunen?

De winst van groen vrijwilligerswerk

De quick scan heeft laten zien dat natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers werkt. Het levert aansprekende *landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische* resultaten op. In veel gevallen hebben het enthousiasme en de zorg van vrijwilligers ertoe geleid dat groene gebieden behouden zijn gebleven of weer onderhouden worden. Door het intensieve en kleinschalige beheer zijn de natuurresultaten vaak groter dan zonder de inzet van vrijwilligers.

Alleen al vanuit het oogpunt van natuur- en landschapsbeheer is vrijwilligersbeheer *financieel-economisch effectief*. De economische waarde van de uitgevoerde beheerswerkzaamheden ligt hoger dan de kosten voor de ondersteuning van de vrijwilligers. Dit staat nog los van de werkelijke winst van vrijwilligerswerk. De inzet van vrijwilligers leidt namelijk vaak tot substantiële *directe extra inkomsten* uit bijvoorbeeld recreatieve en educatieve activiteiten, aanvullende fondswerving en sponsoring. Daarnaast levert vrijwilligerswerk in natuur- en landschapsbeheer ook op *sociaal-maatschappelijk vlak veel resultaten* op, die misschien wel onbetaalbaar zijn. Denk aan sociale netwerken voor ouderen, alternatieve mogelijkheden voor dagopvang, werkervaring en re-integratie, welzijn en gezondheid, leefbaarheid en sociale cohesie, de versterking van een aantrekkelijke woon- en werkomgeving en de verrijking van het recreatieve en educatieve aanbod op het gebied van landschap en natuur, ook voor de jeugd. De *'social return on investment'* is met andere woorden groot.

Motieven voor en ondersteuning van groen vrijwilligerswerk

Veel vrijwilligers zijn actief geworden omdat een groen gebied in hun directe omgeving dreigde te verdwijnen of omdat het gebied verruigde. Naast de zorg om 'hun' gebied liggen de belangrijkste redenen om vrijwilligerswerk te doen vaak op het persoonlijke vlak en in de sfeer van gezondheid, gezelligheid en sociale contacten. Voor terreinbeheerders en overheden zijn die sociaal-maatschappelijke motieven vaak minder bekend en ondergeschikt aan de ecologische, landschappelijke en economisch doelen. Dat leidt in de praktijk soms tot onduidelijkheden, misverstanden of conflicten tussen vrijwilligersgroepen en terreineigenaren.

Dat vrijwilligers al dat werk doen, is niet vanzelfsprekend. (Financiële) ondersteuning en (maatschappelijke) waardering voor de werkzaamheden van vrijwilligers is van belang om het werk te *blijven* doen. Provincie, gemeenten en terreinbeheerders kunnen daarin een actieve rol spelen. Belangrijk daarbij is om natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers niet alleen te bekijken vanuit een puur ecologisch en landschappelijke invalshoek, maar juist vanuit een breed perspectief, waarin ook de sociaal-maatschappelijke baten van dat vrijwilligerswerk worden erkend. Zo zouden provincie en gemeenten het vrijwilligerswerk niet alleen vanuit hun landschappelijke beleidstaak kunnen ondersteunen, maar ook vanuit bijvoorbeeld welzijn, ouderzorg of jeugdeducatie. Ook een betere communicatie is van groot belang.

Groen vrijwilligerswerk heeft potenties om te groeien en de stimulering ervan is gunstig voor het natuur- en landschapsbeleid. Maar dat gaat niet vanzelf. Het vraagt ondermeer om een serieuze benadering van groen vrijwilligerswerk, de erkenning van de brede maatschappelijke meerwaarde van dat werk, nieuwe arrangementen, betere communicatie en goede (financiële) ondersteuning. Hiervoor is een investering nodig vanuit de overheden, een investering die de moeite waard is en z'n geld dubbel en dwars oplevert.

1

Introductie

Achtergrond

In Noord-Holland werken ruim 6500 vrijwilligers via Landschap Noord-Holland actief aan het beheer van natuurterreinen en het cultuurhistorische landschap in de provincie. Dat doen zij in 'officiële' natuurgebieden van bijvoorbeeld Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, maar ook in gemeentelijke en provinciale groengebieden of stedelijke uitloopgebieden. Samen investeren deze 'groene vrijwilligers' ieder jaar ruim 283.000 uur in de Noord-Hollandse natuur. Zonder deze vrijwilligers zouden veel werkzaamheden niet of veel minder goed gebeuren en zou Landschap Noord-Holland haar werk niet kunnen doen.

Voor veel 'groene' vrijwilligers is de sluipende aantasting van hun directe groene leefomgeving - door afwezigheid van beheer of door niet juist beheer - een belangrijke aanleiding om het beheer van 'hun' gebied ter hand te nemen. Ook concrete bedreigingen, zoals de aanleg van een rondweg of de bouw van nieuwe huizen, zijn vaak een reden om te vechten voor het behoud van een groengebied. Omgekeerd zijn steeds meer terreinbeheerders en overheden zich ervan bewust dat (het versterken van) de inzet van vrijwilligers in het natuurbeheer het maatschappelijk bewustzijn en draagvlak voor natuur- en landschapsbehoud kan vergroten.

Groene vrijwilligers werken vaak achter de schermen, waardoor hun werk en de resultaten van hun werkzaamheden maar weinig zichtbaar zijn voor het bredere publiek. Onduidelijk is dan ook welke effecten vrijwilligerswerk heeft in landschapsbeheer. Verschillende onderzoeken laten zien dat de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer positieve effecten kan hebben - van gezondheidswinst tot een groter maatschappelijk draagvlak (zie bijvoorbeeld Maas et al 2005 en van Dam & Salverda 2008). De effecten van 'groen vrijwilligerswerk' zijn echter nooit gestructureerd in kaart gebracht en als totaal beeld gepresenteerd. Mede daardoor bestaan er (beleidsmatige) discussies over de resultaten van de werkzaamheden van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer. Is de inzet van vrijwilligers bijvoorbeeld kosteneffectief? Worden er met vrijwilligersbeheer voldoende ecologische resultaten geboekt? Zijn er sociaal-maatschappelijke winstpunten van groen vrijwilligerswerk? En wat levert vrijwilligerswerk op voor de vrijwilligers zelf? Het antwoord op die vragen is ook van belang omdat de provincie Noord-Holland en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie zich - mede tegen de achtergrond van de bezuinigin-

gen op het natuurbudget - oriënteren op alternatieve arrangementen voor het beheer van natuur- en recreatiegebieden. Vrijwilligersbeheer zou één van die alternatieven *kunnen* zijn. Maar dan moet wel duidelijk zijn wat de inzet van vrijwilligers oplevert, en wat de inzet van vrijwilligers van overheden en terreinbeheerders vraagt.

Quick scan

Tegen deze achtergrond hebben de provincie Noord-Holland en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie in 2011 opdracht gegeven een eerste verkenning uit te voeren naar de effecten van groen vrijwilligerswerk in de provincie Noord-Holland (een zogenaamde quick scan). In de quick scan stonden drie samenhangende onderzoeksvragen centraal:

1. Wat houdt groen vrijwilligerswerk in? Wat doen de vrijwilligers in het landschapsbeheer, en waarom vinden ze dat leuk en belangrijk? Wie zijn de mensen die iedere week naar 'hun' natuurgebied komen? Wat levert het hen zelf op?
2. Wat is de maatschappelijke (meer)waarde van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer? Wat maakt de inzet van vrijwilligers waardevol voor onze samenleving? Daarbij is gekeken naar de ecologische, economische, sociaal-maatschappelijke en recreatief-educatieve effecten.
3. Hoe kunnen betrokken partijen - publieke en private sectoren - de inzet van groene vrijwilligers benutten in hun eigen werkzaamheden, en hoe kunnen zij de hen daarin ondersteunen? Wat hebben werkgroepen vrijwilligers nodig om hun werk te kunnen blijven doen?

De quick scan is uitgevoerd in vier groene voorbeeldgebieden in Noord-Holland, samen zo'n 145 hectare groot, met in totaal zo'n 400 vrijwilligers. De uitvoering vond plaats door Landschap Noord-Holland, in samenwerking met Stichting M.E.E.R.Groen, Ecologisch Adviesbureau B. Kruijsen en Muilwijk Landschap Advies. De resultaten van de quick scan kunnen aanleiding geven tot een groter landelijke onderzoek.

Leeswijzer

Voor de quick scan zijn diverse deelonderzoeken uitgevoerd. In dit hoofdrapport zijn de belangrijkste uitkomsten van deze deelonderzoeken samengebracht. Hoofdstuk 2 bevat een verantwoording voor de gehanteerde werkwijze. Hoofdstuk 3 beschrijft de vier onderzochte groene voorbeeldgebieden en gaat ondermeer in op de ecologische en landschappelijke waarden van het gebied, de historische achtergrond van het groene vrijwilligerswerk en het gevoerde beheer. De hoofdstukken geven het groene vrijwilligerswerk een concreet gezicht en laten zien dat groen vrijwilligerswerk zeer divers is. Hoofdstuk 4 vat de maatschappelijk meerwaarde van groen vrijwilligerswerk samen. Hoofdstuk 5 gaat tot slot in op de vraag hoe de verschillende publieke- en private partijen de werkgroepen vrijwilligers kunnen ondersteunen. Ook worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. De volledige landschappelijke en ecologische onderzoeksrapporten van de vier gebieden zijn los beschikbaar. Daarnaast is een publieksbrochure verschenen met de belangrijkste resultaten van de quick scan.

2011 Europees jaar van de vrijwilliger

2011 is het Europese jaar van de vrijwilliger. Nederland heeft daarom in 2011 bijzondere aandacht besteed aan het verhogen van het aanzien van het vrijwilligerswerk. Internationaal scoort Nederland hoog als het gaat om inzet van vrijwilligers (Dekker et al 1999). Geschat wordt dat ruim 5,5 miljoen Nederlanders geregeld onbetaald hun handen uit de mouwen steken, zo'n 45 procent van alle volwassenen (Schuyt 2005; Sociaal en Cultureel Planbureau 2005). Nederlandse vrijwilligers besteden gemiddeld 17 uur per maand aan vrijwilligerswerk (Schuyt 2005). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (2001) schat de gezamenlijke tijdbesteding op bijna een half miljoen arbeidsplaatsen (fte's). Driekwart van de vrijwilligers werkt in de sectoren cultuur en recreatie, welzijn, en onderwijs en onderzoek. Zo'n 4% van de vrijwilligers werkt op het gebied van natuur, milieu en landschap (CBS 2009). Dat aandeel groeit. Steeds meer mensen werken als vrijwilliger bij de provinciale stichtingen voor landschapsbeheer, landelijk zo'n 35.000 - samen jaarlijks goed voor meer dan een half miljoen gewerkte uren. Zij leveren een belangrijke bijdrage aan het behoud van biodiversiteit en van het cultuurhistorische landschap.

2

Werkwijze

2.1 Inleiding

Om de maatschappelijke betekenis van vrijwilligerswerk in het natuur- en landschapsbeheer in Noord-Holland in zijn breedte in beeld te brengen, is in 2011 een globale verkenning uitgevoerd, een zogenaamde 'quick scan'. Daarin stonden drie onderzoeksvragen centraal:

1. Wat houdt groen vrijwilligerswerk in?
2. Wat is de (meer)waarde van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer?
3. Hoe kunnen publieke en private partijen werkgroepen vrijwilligers inzetten en ondersteunen?

De quick scan is uitgevoerd in vier groene voorbeeldgebieden (zie §2.1). Met de beschrijving van de gebieden, de werkgroepen en de uitgevoerde activiteiten (hoofdstuk 3) wordt antwoord gegeven op onderzoeksvraag 1 (wat houdt groen vrijwilligerswerk in?).

De maatschappelijke meerwaarde van groen vrijwilligers werk is het zwaartepunt van deze quick scan, waarbij vier thema's zijn onderzocht:

1. de ecologische en landschappelijk effecten van vrijwilligerswerk in natuur- en landschapsbeheer;
2. de economische effecten van vrijwilligerswerk;
3. de sociaal-maatschappelijke effecten van vrijwilligerswerk;
4. de effecten van vrijwilligerswerk op recreatie en educatie.

De motieven van vrijwilligers om actief te worden en actief te blijven zijn in beeld gebracht bij de sociaal maatschappelijk effecten van vrijwilligers. Deze resultaten geven input aan de wijze van ondersteuning aan vrijwilligers (groepen) door publieke en private sectoren (onderzoeksvraag 3).

In §2.2 presenteren we de methodiek voor de maatschappelijke meerwaarde van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer aan de hand van de vier onderzoeksthema's.

De quick scan is een eerste verkenning naar deze essentiële vragen. De steekproef is uitsluitend genomen in de provincie Noord-Holland en geen representatieve landelijke steekproef. Het uitgangspunt van deze quick-scan is het verkennen van de vraag en geen weten-

schappelijk onderzoeken. Hoewel het niet om wetenschappelijk onderzoek gaat, is de quick scan weloverwogen opgezet. In dit hoofdstuk beschrijven we de gehanteerde werkwijze op hoofdlijnen. In de achtergronddocumenten is een uitgebreide verantwoording opgenomen. Op basis van de resultaten van de quick scan kan desgewenst meer gericht vervolgonderzoek plaatsvinden.

Vrijwilligerswerk

Bij vrijwilligerswerk gaat het volgens bijzonder hoogleraar vrijwilligerswerk en strategische filantropie Lucas Meijs om 'onbetaald en onverplicht werk in georganiseerd verband voor anderen of voor de samenleving'. In deze quick scan bakenen we dit verder af tot vrijwilligers die actieve werkzaamheden uitvoeren in het natuur- en landschapsbeheer. Mensen die geld doneren of lid zijn van een natuurorganisatie worden in deze quick scan niet als vrijwilliger beschouwd.

2.2 Vier onderzoekslocaties

Om een breed en gevarieerd beeld te krijgen van de (mogelijke) effecten van vrijwilligerswerk in het natuur- en landschapsbeheer, hebben we ervoor gekozen de quick scan in vier voorbeeldgebieden uit te voeren. Het zijn uiteenlopende gebieden, die zowel in historisch, landschappelijk als ecologische opzicht van elkaar verschillen en waar de betrokkenheid van de vrijwilligers op verschillende manieren tot uitdrukking komt. Met die verscheidenheid schetst de quick scan een breed beeld van het werk en de meerwaarde van 'groen vrijwilligerswerk'. In de keuze voor de gebieden speelden de volgende criteria een rol:

1. Het gaat om (cultuur)landschappen en/of groene terreinen binnen de leefomgeving;
2. De locaties liggen in de provincie Noord-Holland, zijn zoveel mogelijk van verschillende terreineigenaren en er vindt ondersteuning plaats door Landschap Noord-Holland
3. In het gebied werkt een substantieel aantal vrijwilligers;
4. Voor het bepalen van de ecologische effecten moet er in het gebied eerder al een natuurinventarisatie hebben plaatsgevonden, een zogenaamde 'nulmeting'.

Op basis van bovengenoemde criteria is gekozen voor de volgende vier locaties: De Fruittuinen, De Kalverpolder, Het Kennemerstrand en De Ruige Hof.

De Fruittuinen

Het gebied De Fruittuinen is een moerasstrook gelegen naast een historische boomgaard in het centrum van Hoofddorp. Het beheer wordt sinds 2000 uitgevoerd door een vrijwilligersgroep, bestaande uit bewoners van de naastgelegen woonwijk.

Locatie	Hoofddorp
Oppervlakte	0,4 ha
Eigenaar	Gemeente Haarlemmermeer
Vrijwilligersgroep	Groengroep Fruittuinen
Start	2000
Aantal vrijwilligers	8-12
Werkdagen	1 zaterdagochtend per maand + individuele werkzaamheden

De Kalverpolder

De 10 hectare veenweidegebied - het decor van de Zaanse Schans - wordt door een bevlogen groep mannen beheerd. Sinds vrijwilligers van Stichting Kalverpolder in 2006 hun strijd tegen de verruiging en verloedering zijn begonnen, is het unieke middeleeuwse landschap weer herkenbaar.

Locatie	Zaanstad
Oppervlakte	25 ha in beheer (totale opp. Kalverpolder is 170 ha)
Eigenaar	Staatsbosbeheer
Vrijwilligersgroep	Stichting de Kalverpolder
Start	2006
Aantal vrijwilligers	50 (gemiddelde opkomst 23 vrijwilligers)
Werkdagen	52 dinsdagen per jaar

Het Kennemerstrand

Rond het Kennemermeer in Velsen ontwikkelt zich een van de fraaiste natte duinvalleien van Nederland. Dankzij de strijd die de Vrienden van het Kennemerstrand hebben gevoerd en door het opstellen en uitvoeren van een beheerplan, is er nu een uniek natuurgebied ontstaan van internationaal belang.

Locatie	IJmuiden
Oppervlakte	49 ha
Eigenaar	Gemeente Velsen
Vrijwilligersgroep	Vrienden van het Kennemerstrand
Start	2003
Aantal vrijwilligers	8 + ingehuurde werkgroepen
Werkdagen	3 + bestuurlijke werkzaamheden het hele jaar door

De Ruige Hof

Binnen de stadsgrenzen van Amsterdam Zuidoost liggen de natuurterreinen Klarenbeek en de Riethoek van Natuurvereniging De Ruige Hof. Sinds 1986 beheren enthousiaste vrijwilligers deze verborgen schatten van Amsterdam.

Locatie	Amsterdam Zuidoost
Oppervlakte	12 ha
Eigenaar	Stadsdeel Amsterdam Zuidoost
Vrijwilligersgroep	Vereniging de Ruige Hof
Start	1986
Aantal vrijwilligers	50
Werkdagen	elke woensdag + 1 vrijdagochtend per maand

2.3 Vier onderzoeksthema's

A. Ecologische effecten

Om de landschappelijk en ecologische effecten van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer in kaart te brengen zijn die effecten in de vier onderzoekslocaties geanalyseerd. Die analyse is voor ieder gebied gebaseerd op een interview (met een sleutelpersoon), de website van de vrijwilligersgroep, het beheerplan en diverse bestaande inventarisatierapporten (met name ontsloten via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)). Naast algemene vragen over de hoeveelheid leden van de werkgroep en het gevoerde beheer is in de interviews ook gevraagd naar aanvullende natuurgegevens. Waar mogelijk zijn de recente natuurgegevens vergeleken met inventarisaties uit het verleden. Alleen voor het gebied de Fruittuinen is aanvullend veldwerk uitgevoerd, op verzoek van Stichting M.E.E.R. groen door Ecologisch Adviesbureau B. Kruijsen (Kruijsen 2011). Daarbij is een vergelijking is gemaakt met een referentiegebied binnen Hoofddorp waar geen vrijwilligers actief zijn. De resultaten zijn beoordeeld op de volgende criteria:

- *De natuurlijkheid* van het gebied (ontstaansgeschiedenis, inclusief menselijk ingrijpen);
- *De vervangbaarheid* van het gebied (de tijd die nodig is om een bepaald natuurtype volledig te ontwikkelen);
- *De ligging* van het gebied in een groter ecologisch verband (grote aaneengesloten gebieden zijn ecologisch vaak rijker dan kleine geïsoleerde gebieden);
- *De soortenrijkdom* (inclusief beschermde en bedreigde soorten);
- *Potentie en successie* (welke natuurpotentie is te behalen met huidige en eventueel alternatief beheer?)

Naast de puur ecologische resultaten is in de interviews ook gevraagd naar organisatorische aspecten van het beheer, zoals het regelen van geld voor herstelbeheer of het op de (Europese) kaart zetten van het gebied.

B. Economische effecten

Om de financieel-economische effecten van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer in kaart te brengen, zijn er verschillende methoden beschikbaar. Veel hangt

daarbij af van de aannames, afbakening en gehanteerde berekeningsmethoden. Een veel gehanteerd onderscheid is dat tussen de puur (financieel)-economische effecten enerzijds en de bredere sociaal-maatschappelijke effecten anderzijds (zie ondermeer Movisie 2009; Goulbourne et al 2002, Vahl 2002, Zonnebloem 2010).

Bij de *(financieel)-economische waarde* gaat het om de inzet van vrijwilligers in directe financiële zin oplevert, met name wat betreft het beheer. Die waarde kan op drie manieren worden bepaald. Bij de vervangingswaarde wordt gekeken naar wat de organisatie zou moeten betalen als de vrijwilligers beroepskrachten zouden zijn. De investeringswaarde is wat de vrijwilliger had kunnen verdienen als hij zijn eigen betaald werk verricht had. Bij de marktwaarde gaat het erom hoeveel de klant bereid zou zijn te betalen voor de geleverde prestaties.

Bij de *sociaal-maatschappelijke waarde* gaat het om het toekennen van een financiële waarde aan (bepaalde) indirecte effecten van de inzet van vrijwilligers (c.q. om de besparingen die door vrijwilligerswerk op andere terreinen gerealiseerd worden). Het kan daarbij gaan om zaken als de economische waarde van de persoonlijke en beroepsmatige ontwikkeling van vrijwilligers, de lichamelijke en geestelijke gezondheidswinst of de versterking van een aantrekkelijke woon- en werkomgeving.

In deze quick scan is uitsluitend de financieel-economische meerwaarde van het vrijwilligerswerk gekwantificeerd, voor zover het de ecologische en landschappelijke waarden betreft. Deze meerwaarde is afgezet tegen de kosten die gemoeid zijn met (de ondersteuning van) het vrijwilligerswerk.

De sociaal-maatschappelijke effecten zijn in het kader van deze beknopte quick scan financieel niet gekwantificeerd. Wel zijn de positieve effecten van het vrijwilligerswerk in natuur- en landschapsbeheer kwalitatief in beeld gebracht, ondermeer via de sociaal-maatschappelijke effecten (onderzoeksthema C) en de recreatieve en educatieve effecten (onderzoeksthema D).

C. Sociaal-maatschappelijke effecten

Om de sociaal-maatschappelijke effecten van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer in kaart te brengen - zoals gezondheidswinst, persoonlijke ontwikkeling of

re-integratie - is in de quick scan in de eerste plaats voortgebouwd op bestaande studies en is aanvullende literatuuronderzoek uitgevoerd. Daarnaast zijn in de vier onderzoekslocaties in totaal 11 interviews en 29 enquêtes afgenomen met vrijwilligers en met leden van de werkgroepen.

Een belangrijk aandachtspunt betreft de motivatie van vrijwilligers om zich voor natuur- en landschapsbeheer in te zetten en de factoren die bepalend zijn voor het continueren van vrijwilligerswerk. die bepalend zijn voor het continueren van vrijwilligerswerk. Naast motivatie staan in dit onderzoek de volgende onderwerpen centraal: achtergrond en diversiteit van de vrijwilligers, persoonlijke en maatschappelijke winst, waardering van het landschap, verantwoordelijkheidsgevoel en mening over overheidsbeleid en -betrokkenheid.

D. Effecten op recreatie en educatie

Om de effecten van de inzet van vrijwilligers in natuur- en landschapsbeheer op recreatief en educatief gebied in kaart te brengen is voortgebouwd op bestaande studies en is aanvullende literatuuronderzoek uitgevoerd. Tijdens de interviews over de sociaal maatschappelijke effecten, zijn ook de recreatieve en educatieve effecten besproken met vrijwilligers en met leden van de werkgroepen bij de vier onderzoekslocaties. Tot slot zijn in twee deelgebieden enquêtes afgenomen onder bezoekers en passanten. In de Fruittuinen zijn in totaal 17 mensen geënquêteerd en in de Kalverpolder 42 mensen. De onderwerpen die daarbij centraal staan, zijn ondermeer de veranderingen in aantallen recreanten, het (vrijwilligers) aanbod van recreatieve activiteiten en voorzieningen, veranderingen in belevingswaarde door recreanten/passanten en bekendheid met de werkgroep en de actieve vrijwilligers.

3

De vier gebieden

3.1 De Fruittuinen

Na oplevering van een nieuwe woonwijk, gebouwd op een oude boomgaard, heeft de gemeente Hoofddorp op verzoek van bewoners in 2000 een moerasstrook aangelegd. De bewoners zijn vanaf het begin actief in zowel de inrichting als het beheer van 'hun achtertuin' als bloemrijk hooiland. De Fruittuinen is daarmee één van de vele groene projecten in het kader van de ecologische hoofdstructuur in de Haarlemmermeer. Vrijwilligers hebben in totaal ruim 35 ha openbaar groen in beheer genomen, in samenwerking met de gemeente. Dit bevordert natuurlijk ook de kansen voor vestiging van nieuwe soorten in de Fruittuinen.

De 12 actieve vrijwilligers van de Groengroep Fruittuinen zijn allen gepensioneerd. 'Vaste prik' voor de vrijwilligers is de maandelijkse zaterdagochtend waarop gezamenlijk aan het beheer wordt gewerkt. Enkele enthousiaste vrijwilligers zijn er haast dagelijks te vinden. Riet wordt verwijderd uit de kruiden- en orchideeënweide en in het najaar wordt er gemaaid en het hooi afgevoerd. Daarnaast wordt er ook gewerkt in de hoogstamboomgaard en de bloemrijke speelweide. Er wordt gebruik gemaakt van materialen en ecologische kennis vanuit de Heimanshof.

De Fruittuinen is een vrij klein geïsoleerd gebied in een stedelijke omgeving, hierdoor wordt de biodiversiteit van plant en dier beperkt. Dergelijke gebieden zijn in de regel wel goed bereikbaar voor planten met kleine zaden die zich via wind verspreiden, mossen met sporen en vliegende diersoorten zoals vogels, vleermuizen, vliegende insecten etc. Een goed voorbeeld is de libel vroege glazenmaker. De soort, 20 jaar geleden nog zeldzaam in ons land, is echter aan een imposante opmars bezig en wordt tegenwoordig tot in de groengebieden binnen het stedelijk milieu aangetroffen, zo ook bij de Fruittuinen. Voor de dagvlinder bont zandoogje, die 10 jaar geleden alleen algemeen in Oost-Nederland voorkwam, geldt een vergelijkbaar verhaal.

De Fruittuinen valt te kenschetsen als een bloemrijk hooiland met dominantie van hoge kruiden en veel soorten die van nature niet in het vochtig hooiland te verwachten zijn zoals bijvoorbeeld honingklavers en brede lathyrus, waardoor het hooiland lokaal een onnatuur-

lijke indruk maakt. Hier speelt mee, dat zelfs na 11 jaar de resultaten van de uitzaiproeven uit 2000 nog zichtbaar zijn. Naar verwachting zal door het beheer en zonder verdere uitzaiproeven het hooiland op den duur natuurlijker van karakter worden.

Het beheer van De Fruittuinen kan zeker als positief worden beschouwd. De insectenfauna van de hooilandjes is gebaat bij voortdurend extensief natuurbeheer. Hoe langer het natuurbeheer consequent wordt toegepast des te soortenrijker de insectenfauna. Voor De Fruittuinen blijkt dit duidelijk voor de insectengroepen bijen en wespen, macrovlinders en libellen.

De vrijwilligers geven aan dat de sociale contacten, beheren van 'eigen achtertuin', lekker buiten bezig, samen met andere bewoners verantwoordelijk zijn en het voorkomen van ongewenste stedelijke ontwikkelingen de voornaamste motieven zijn voor hun vrijwillige inzet.

De persoonlijke winst voor de vrijwilligers zit in de fijne sociale contacten, verbeterde gezondheid, voldoening over prestaties van het werk, waardering, hechtere buurtgemeenschap, invulling van vrije tijd, lekker buiten zijn. Wel wordt aangegeven dat er grenzen zijn aan wat ze nog kunnen doen. De oudste deelnemer is de 80 gepasseerd, het werk moet fysiek niet te inspannend zijn.

De recreanten en passanten waarderen het gebied enorm. Er wordt genoten van de bloesem in het voorjaar, de 'veldboeketten' in de zomer, het fruit dat zelf geoogst mag worden. Het feit dat deze parel in het centrum van Hoofddorp ligt, draagt bij aan de hoge waardering. Ook vanuit de omliggende kantoren wordt dankbaar gebruik gemaakt van de wandelpaden door De Fruittuinen. Het insectenhotel dat in 2011 geplaatst is door de Heimanshof, heeft zowel een educatief als een ecologisch doel. Insecten gebruiken de holten en gaten in het hotel om te schuilen en zich voort te planten. Door de open constructie kan een kijkje genomen worden in het hotel.

Dit beschermde stukje natuurlijke schoonheid ligt bij mij om de hoek, ik loop er zo heen. De graspaden zijn uitnodigend en vormen een welkome afwisseling in deze volgebouwde wijk. Het

is een mooie en afwijkende plek, stil en goed beheerd. Het is zeer klein, maar bij zonsondergang voelt het alsof je een volkomen andere wereld binnengaat, met vogels in het kanaal.

Citaat passant

3.2 De Kalverpolder

De Kalverpolder is een van oudsher kleinschalig ontginningslandschap van 170 ha in het noordoosten van Zaandam, grotendeels bestaande uit veenweiden met brede sloten en graslandpercelen. De polder is beroemd omdat in het zuidwesten ervan zich de Zaanse Schans bevindt, bovendien is het een boeiend natuurgebied met een rijke cultuurhistorie. Door het beheer, de geschiedenis en de hydrologie is in het gebied een afwisseling van schrale graslanden, ruigten en veenmosrietlanden ontstaan.

De Stichting Kalverpolder is opgericht in augustus 2006. Het bestuur bestaat uit 6 bestuursleden; naast een voorzitter, penningmeester en secretaris is er een coördinator vrijwilligers, iemand voor de planning en beheer en iemand voor techniek en educatie. Er zijn ongeveer 50 vrijwillige medewerkers. 52 dinsdagen per jaar wordt er buiten gewerkt. De gehele organisatie draait op vrijwilligers, er is geen betaalde kracht. Al het beheerwerk gebeurt zo veel mogelijk met eigen apparatuur. De Stichting heeft een flink machinepark bestaande uit een tractor, een variatie aan maaimachines, boten en handgereedschap. Aanvullende technische cursussen worden gevolgd bij Landschap Noord-Holland.

Het beheer is gericht op het open houden van het gebied; bosjes en struwelen worden verwijderd en omgezet in grasland, rietland en moeras. Riet wordt gemaaid en afgevoerd of verbrand. De graslanden worden onderhouden. Een aantal percelen wordt in het voorjaar plasdras gezet ten behoeve van de aankomende grutto's. Vanwege het achterstallig onderhoud in de polder, komen de vrijwilligers jaarlijks toe aan het beheer van ca. 7 ha (van de in totaal 25 ha die de Stichting Kalverpolder in beheer heeft).

De Kalverpolder maakt deel uit van de EHS. Naast het feit dat het gebied gelegen is in het Nationaal Landschap Laag Holland, is de Kalverpolder samen met het Wormer- en Jisperveld aangewezen als Natura 2000-gebied (Habitatrichtlijngebied) op basis van de aanwezigheid van de noordse woelmuis. Andere doelsoorten zijn bittervoorn, grote en kleine modderkruiper, rivierdonderpad en meervleermuis.

De ontwikkeling van het veenmosrietland met de bijbehorende soorten is een kroon op de werkzaamheden van de vrijwilligers. Bijzondere waarnemingen zijn heemst, goudknopje (waarschijnlijk meegekomen met het water van de Zaan), ronde zonnedauw en noordse woelmuis. Daarnaast zijn baltsend paartje bruine kiekendief, Temminck's strandloper, kneu, groenling, blauwborst, snor, sprinkhaanzanger en een paartje kluut (helaas nog zonder jongen) waargenomen.

Van alle bezoekers aan de Zaanse Schans komt maar een minimaal aantal zelfstandig dieper in De Kalverpolder. Het zijn vooral de lokale bewoners die per boot in het gebied komen. Dankzij de ca. 8 excursies die de Stichting Kalverpolder jaarlijks organiseert, kan een veel grotere groep kennismaken met het gebied, waarbij de vrijwilligers vol trots vertellen over de behaalde resultaten, zowel landschappelijk als ecologisch. Verder kan er gekanood worden en is er een laarzenpad (Schanszichtpad). Tijdens de jaarlijkse Kalverpolderwandeltocht wandelt een grote groep mensen door De Kalverpolder. De opbrengsten van de excursies en wandeltocht komen ten gunste van de Stichting (zie tabel 3.1). Leerlingen van de plaatselijke middelbare school helpen in het gebied op de Kalverpolder opruimdag.

Opvallend is de hoge opkomst tijdens de werkdagen. Gemiddeld komen er ca. 23 mannen 52 dinsdagen per jaar werken. Een aantal leden van het bestuur werkt zeker 2 à 3 dagen per week voor De Kalverpolder. De grote betrokkenheid hangt samen met zowel de persoonlijke winst die de vrijwilligers ervaren, alsook de ecologische, landschappelijke en niet te vergeten bestuurlijke en beleidsmatige resultaten. De werkgroep heeft veel invloed gehad op het ontwikkelen van het beheerplan en boort financiering aan voor verdere uitvoering. De persoonlijke winst loopt uiteen van de fijne sociale contacten, verbeterde gezondheid, waardering, hechtere buurtgemeenschap, rustgevend, invulling van vrije tijd, voldoening, lekker buiten zijn, trots op prestaties van het vrijwilligerswerk, sportschool in de polder tot een enorme kennistoename van ecologie/biologie.

De Kalverpolder is voor mij heel belangrijk, ik woon in deze omgeving en vaar vaak met mijn eigen boot door de polder. Het heeft heel veel potentie om een voorbeeld te worden / zijn hoe je met veenweidegebied om zou moeten gaan. Ik wil daar heel graag een bijdrage aan leveren. Het contact met collega vrijwilligers ervaar ik als inspirerend en motiverend. Met name de creativiteit om problemen op te lossen heeft veel instanties de ogen geopend. Met als gevolg serieuze participatie van gemeente en provincie en andere (semi) overheidsinstanties. Ik hoop dit werk nog lang te mogen blijven doen.

Citaat passant

32

	aantal evenementen	aantal deelnemers	opbrengst	handling fee Zaans Museum	aandeel Kalverpolder
2008	1	10	€ 96,00	€ 12,50	€ 83,50
2009	5	47	€ 215,00	€ 58,75	€ 156,25
2010	13	105	€ 2.269,00	€ 131,25	€ 2.137,75
2011	12	79	€ 1.896,50	€ 65,00	€ 1.831,50

Tabel 3.1 Overzicht opbrengsten educatie, excursies en wandeltochten 2008 t/m 2011 Stichting Kalverpolder

3.3 Het Kennemerstrand

Het Kennemerstrand is een relatief nieuw, buitendijks, natuurgebied van ca. 50 ha langs de kust bij IJmuiden. Het gebied bestaat uit een binnenmeer dat aan de westelijke en zuidelijke zijde wordt afgeschermd door een aangelegde duinenrij. Aan de oostzijde grenst het gebied aan de oorspronkelijke zeereep. Achter de zeereep bevindt zich het natuurmonument 'Duinen van Velsen' dat eigendom is van en in beheer is bij de Gemeente Velsen. Dit gebied behoort tevens tot het Natura 2000 gebied Kennemerland-Zuid.

Een halve eeuw geleden was het nog een deel van de Noordzee. In de jaren zestig van de vorige eeuw zijn de pieren van IJmuiden verlengd tot bijna 4 km in zee. Als gevolg hiervan zijn de zee- en zandstromen veranderd en is in de zuidelijke oksel van de Zuidpier een kilometer breed strand aangegroeid. Recentelijk heeft het gebied zich ontwikkeld tot een uitermate bijzonder en soortenrijk natuurgebied van internationale allure.

Vanaf 2006 hebben bezorgde vrijwilligers zich onder de naam "Vrienden van het Kennemerstrand" gebundeld. Deze groep heeft invloed gehad op het opstellen van een convenant tussen Kennemerstrand bv, de gemeente Velsen, de Provincie, Natuurmonumenten en stichting Duinbehoud over de ontwikkeling van het gebied. Deze en andere inspanningen op het gebied van het beheer hebben geresulteerd in een uniek natuurgebied met een Natura 2000 status.

Sinds 2009 heeft de werkgroep een bestuur bestaande uit zes bestuursleden en twee leden. Ze heeft zelf geld georganiseerd voor het uitvoeren van het herstelbeheer.

Het aantal vrijwilligers dat actief is in het veld bedraagt 5 à 10 personen. De vereniging heeft geen eigen gereedschap of machines. Een deel van het machinale werk wordt daarom uitbesteed. Bij natuurwerkdagen wordt gereedschap van Landschap Noord-Holland geleend. Het prunussen trekken wordt als vriendendienst uitgevoerd door een aannemer. Stichting Ecologisch Beheer (een organisatie met vrijwilligers die op meerdere locaties in Noord-Holland wordt ingeroepen) wordt een vijftal dagen per jaar ingehuurd voor maaiwerkzaamheden.

33

Het beheer richt zich op de instandhoudingdoelstellingen conform de habitatrichtlijn en betreft met name het terugdringen van duindoorn en wilg en een daarop volgend maaibeheer ten gunste van vochtige duinvalleisoorten. Over het geheel is het doel een maximum aan biodiversiteit en biotopen te bevorderen.

Het gebied is op de onverharde paden alleen vrij toegankelijk voor wandelaars. Voor honden zijn nog geen specifieke toegangsregels opgesteld in tegenstelling tot het aangrenzende strand waar tussen 1 april en 1 oktober geen honden mogen komen. Honden verstoren met name broedvogels. Het gebruik van het gebied door het publiek is beperkt tot natuurgerichte recreatie. Het gebruik voor sportactiviteiten of festiviteiten is niet toegestaan. Een uitzondering zijn de activiteiten in de directe omgeving van paviljoen Nova Zembla met de klimtoren. Om de toegankelijkheid te belemmeren zijn inmiddels slagbomen en een aantal sluisjes bij een deel van de ingangen gerealiseerd. Desondanks worden nog regelmatig illegale crosspartijen gehouden met auto's, quads en tweewielers. Het meer is niet toegankelijk voor plankzeilers.

Jaarlijks worden er diverse broedvogel- en plantenexcursies georganiseerd die gratis toegankelijk zijn. Tijdens de jaarlijkse natuurwerkdag harken de Vrienden van het Kennemerstrand het maaisel bij elkaar dat enkele dagen voorafgaand aan de werkdag door professionals gemaaid is. De gemeente voert het maaisel af dat aan de rand van het terrein wordt verzameld.

De bezorgdheid over de toekomst van het gebied is voor de bestuursleden de hoofdreden om zich in te zetten voor het Kennemerstrand. Het is een aanzienlijke uitdaging gebleken om het gebied zowel ecologisch als bestuurlijk op de rit te krijgen. De internationale erkenning voor de bijzondere ecologische status van de primaire natuurontwikkeling wordt gevoeld als 'een kroon op het harde werken'. De omvang van het bestuurswerk roept wel de vraag op bij het bestuur of zij hiervoor nog de aangewezen organisatie is.

Floraonderzoek laat zien dat het Kennemerstrand plantengroei in allerlei opzichten uniek is. De huidige kwaliteit van de vochtige duinvalleivegetatie van het Kennemerstrand is hoog. Het aantal bijzondere soorten dat hier voorkomt, is zowel landelijk als regionaal uitzonderlijk hoog. Uit recente vegetatieopnamen blijkt dat de vochtige vegetaties langs het Kennemermeer nog steeds in ontwikkeling zijn. Enkele bijzondere soorten zijn afgenomen of mogelijk verdwenen, terwijl andere soorten zoals parnassia, slanke duingentiaan en vleeskleurige orchis sterk zijn toegenomen. Zelfs verschijnen van tijd tot tijd nog zeer bijzondere soorten, zoals groenknolorchis en teer guichelheil. In het deel Zee en Kust (Janssen en Schaminée, 2009) wordt het Kennemermeer op pagina 227 zelfs speciaal genoemd vanwege het voorkomen van groenknolorchis, parnassia, knopbies, stippelzegge, bitterling en de recente vestiging van galigaan.

3.4 De Ruige Hof

Natuurvereniging De Ruige Hof is in 1986 ontstaan als initiatief van een buurtbewoner uit de wijk Gaasperdam en heeft twee natuurterreinen in beheer in Amsterdam Zuidoost. De Riethoek ligt in het centraal gelegen park van Gaasperdam. Klarenbeek ligt ten zuiden van het AMC, tussen een volkstuintencomplex en recreatieterrein in. Beide terreinen hebben een omvang van ca. 6 hectare.

De Riethoek is ontstaan op een nog onbestemd terrein in het Centrale Park in Gaasperdam. De plannen voor een nieuwe snelweg door Zuidoost waren stilgelegd, maar er was al wel een stuk grondlichaam aangelegd. De Ruige Hof legde een waterpartij, wandelpaden en een bruggetje aan. In het natte deel was een prachtig nat grasland tot ontwikkeling gekomen, dat jaarlijks werd gehooïd. Er groeiden honderden rietorchissen en tientallen soorten bloemen. Parnassia, geelhartje en enkele fraaie pioniers van opgespoten zandvlaktes hadden zich er gevestigd. Tegenwoordig is het een spannend gebied met hoge en droge delen, waar zelfs duinplanten groeien. Er zijn lage, natte stukken met moerasplanten en

zonnige hooilanden met prachtige wilde bloemen. In dicht struikgewas kunnen zangvogels zich verstoppen. Een deel van het terrein is gelegen op een oude puinstortplaats. Hierop zijn bomen spontaan gaan groeien, hebben mossen en korstmossen hun plekje gevonden, konijnen en zelfs hagedissen hun woningen gemaakt. In het voorjaar wemelt het in de poeltjes en sloten van de bruine en groene kikkers en watersalamanders. Op het 'natte hooilandje' voelen beschermde planten als rietorchis en moeraswespenorchis zich thuis, evenals de grote boterbloem. Hoewel het terrein omgeven is door woonwijken en een snelweg, flitst de ijsvogel regelmatig als een blauwe schicht over het water.

Omdat het recreatieschap erg blij was met de initiatieven van de vereniging, wilde zij dat De Ruige Hof ook een ander gebiedje als natuurpark ging beheren. Het terrein Klarenbeek werd ingericht; paden aangelegd, een windmolentje gebouwd voor de waterhuishouding, waterpartijen gegraven en bos aangeplant op voormalige gronddepots. Aan de kosten van dit alles, ongeveer €50.000 in de loop der jaren, is door diverse fondsen en overheden bijgedragen.

Het rietmoeras vormt het centrale deel van Klarenbeek. Omdat riet water zuivert, is de waterkwaliteit uitzonderlijk goed en dat is te merken aan de hoeveelheden en variatie in soorten waterbeestjes. Ook vogels weten het riet zeer te waarderen en zo komt het dat er in de winter regelmatig de roerdomp te horen is en de blauwborstjes het terrein ieder voorjaar weer opzoeken.

In totaal zijn er ruim 50 actieve leden. De vrijwilligers werken grotendeels in teams aan het beheer van de terreinen. De buitenploegen werken wekelijks op woensdagen (minimaal 8, maximaal 20 personen) en maandelijks op vrijdagen (heel vaste ploeg van 4 mensen met een wisselend aantal extra handen). De buitenploeg van de woensdag bestaat voor een deel uit minder belastbare mensen die behoefte hebben aan een veilige omgeving waar de druk niet te hoog is (zie ook Elings et al., 2005).

Ook zijn er regelmatig extra dagen die aan grotere klussen zoals hooien, snoeien en in 201011 aan het realiseren van het nieuwe gebouw werden besteed. Twee dagen per week coördineert een vaste medewerkster de werkzaamheden van de vrijwilligers en de activiteiten en ondersteunt administratieve taken.

Leden van de woensdag groep ervaren zeer positieve effecten van hun buitenwerk: veel fitter geworden van het buiten werken en nooit meer verkouden, geeft meer structuur in het leven en het gevoel nuttig (bezig) te zijn, sociale contacten, van betekenis zijn in een gemeenschap, natuur beleven en meemaken, psychische + lichamelijke ontspanning, interesse in veldbiologie, plezier en voldoening met betrekking tot in de natuur zijn.

Citaat passant

Het beeld dat de vereniging voor ogen had en heeft is: 'de natuur dicht bij de stadsbewoner te brengen' en dat 'de buurt zelf een stuk natuur zou beheren op een experimenteel terrein waar intensieve recreatie en natuurbouw elkaar de hand geven'. Hiervoor worden diverse activiteiten georganiseerd, zoals bijvoorbeeld: de kinder-natuurmiddagen van De Ruige Kids, natuurspeurtochten met kleutergroepen, veldwerklessen met bovenbouw leerlingen, vogelexcursies.

Er worden bedrijfsdagen gehouden, waarbij zowel gewerkt wordt als ook excursies worden gehouden. Het organiseren van deze bedrijfsdagen vraagt echter veel van de vrijwilligers en kan niet als reguliere bron van inkomsten worden begroot.

Uit dit onderzoek blijkt dat vrijwilligers van wijktuinen veel waarde hechten aan het werken in de wijktuin. Zelf benoemen zij allereerst een sociale en educatieve betekenis hiervan. Mensen ontmoeten, met hen samenwerken, dingen leren en doorgeven zijn aspecten die men hoog waardeert.

Daarnaast blijken de mentale betekenis, het belang voor de persoonlijke ontwikkeling en het spirituele element een grote rol te spelen. Mensen benoemen dit niet als zodanig, maar over deze drie aspecten van het werken in tuinen vertellen mensen met veel enthousiasme en bevoegenheid. Bovendien nemen deze de grootste plaats in de interviews in, hierover praat men het langste door.

Opvallend is dat de geïnterviewde mensen heel verschillend zijn, maar wel dezelfde aspecten ervaren. [...] Het grootste deel van de informanten heeft een ziek-

tegeschiedenis. Voor hen draagt de wijktuin bij aan het herstel van ziekte en aan ziektepreventie. Uit internationaal onderzoek blijkt dat wijktuinen voor veel meer doelgroepen (cliënten) grote betekenis kunnen hebben. Om de betekenis en positie van wijktuinen te versterken lijkt het gewenst samenwerking aan te gaan met zorg- en welzijnsinstellingen zodat wijktuinen aan meer doelgroepen een passende werkplek kunnen bieden, het draagvlak in de buurt te vergroten en onderzoek te starten dat een vollediger inzicht geeft in bijdrage van wijktuinen aan welbevinden en gezondheid van stadsbewoners en reductie in ziektekosten. Van belang is wel de specifieke kwaliteiten van de wijktuin te behouden. Te weten: een plek waar je rust, ruimte en met alle zintuigen de 'levendige' omgeving, het ritme van de seizoenen, verwondering, respect en zingeving kunt ervaren en waar je met gelijkgestemden kunt samenwerken in een kleinschalige setting.

Conclusies uit 'Noem het maar gewoon 'medicijn''- een verkennend onderzoek uit 2004 van Kieft en Hassink waarbij De Ruige Hof 1 van de 3 onderzochte wijktuinen is geweest.

4 Conclusies

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren we de conclusies uit de quick scan. In §4.2 vatten we de hoofdconclusies samen. In §4.3 onderbouwen we die conclusies en gaan we in op de vraag wat groen vrijwilligerswerk in ecologisch, economisch, sociaal-maatschappelijk en recreatief-educatief perspectief oplevert. In §4.4 gaan we in op de persoonlijke motieven en winstpunten van vrijwilligerswerk voor vrijwilligers zelf en op de vraag hoe private en publieke partijen het vrijwilligerswerk kunnen ondersteunen. Tabel 4.1 vat de resultaten samen.

Bij de interpretatie van deze conclusies is het belangrijk te beseffen dat de resultaten gebaseerd zijn op een eerste verkenning, en dat ze dus niet representatief zijn voor al het groene vrijwilligerswerk in Noord-Holland. Wel geven de conclusies een onderbouwde indicatie van de meerwaarde van groen vrijwilligerswerk in Noord-Holland en van de motieven van mensen om als vrijwilliger actief te worden en te blijven.

4.2 Hoofdlijnen

Natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers werkt. Het levert aansprekende landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische resultaten op. In veel gevallen hebben het enthousiasme en de zorg van vrijwilligers ertoe geleid dat groene gebieden behouden zijn gebleven of eindelijk weer onderhouden werden. De inzet van lokale werkgroepen vrijwilligers hebben vaak geleid tot bestuurlijke aandacht voor 'hun' gebied. Door het intensieve en kleinschalige beheer zijn de natuurresultaten vaak (beduidend) beter dan zonder de inzet van vrijwilligers.

Alleen al vanuit het oogpunt van natuur- en landschapsbeheer kan gesteld worden dat het vrijwilligersbeheer in de vier onderzoeksgebieden financieel-economisch effectief is. Als uitgegaan wordt van de normkosten voor het beheer van de onderzoeksgebieden - dit zijn de bedragen die een terreinbeheerder normaal gesproken voor het beheer van dat type natuur zou ontvangen - duidt een globale schatting erop dat de 'waarde' van de uitgevoerde beheerswerkzaamheden zo'n 10% hoger ligt dan de kosten voor de ondersteuning van de vrijwilligers.

Een dergelijke schatting doet echter geen recht aan de werkelijke winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer. In de eerste plaats zorgt de inzet van vrijwilligers vaak tot extra directe inkomsten, bijvoorbeeld uit recreatieve en educatieve activiteiten, aanvullende fondswerving en sponsoring. Het gaat daarbij vaak om substantiële bedragen.

Maar belangrijker nog is dat vrijwilligerswerk in natuur- en landschapsbeheer ook op sociaal-maatschappelijk vlak veel resultaten oplevert, die misschien wel onbetaalbaar zijn (net als veel ander vrijwilligerswerk overigens). Denk daarbij aan een nuttige tijdsbesteding en sociale netwerken voor ouderen, alternatieve mogelijkheden voor dagopvang, werkervaring en re-integratie voor werkzoekenden en herintreders, het verbeteren van welzijn en gezondheid, versterking van de leefbaarheid en sociale cohesie in woonwijken, versterking van een aantrekkelijke woon- en werkomgeving, versterking van het recreatieve en educatieve aanbod op het gebied van landschap en natuur, ondermeer ook voor de jeugd. Groen vrijwilligerswerk draagt met andere woorden bij aan de opbouw van het sociaal kapitaal.

Veel vrijwilligers zijn actief geworden in landschapsbeheer omdat een groen gebied in hun directe omgeving door bouwplannen dreigde te verdwijnen of omdat het gebied verwaarloosd werd en verruigde. De motivatie om vrijwilligerswerk te blijven doen ligt vaak op het persoonlijke vlak en in de sfeer van gezondheid en sociaal-maatschappelijke overwegingen. Dat vrijwilligers al dat werk doen, is niet vanzelfsprekend. Ondersteuning en (maatschappelijke) waardering voor hun werk is van belang om het werk te *blijven* doen. Provincie, gemeenten en terreinbeheerders kunnen daarin een actieve rol spelen. Belangrijk daarbij is om natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers niet alleen te bekijken vanuit een puur ecologisch en landschappelijke invalshoek, maar juist vanuit een breed perspectief, waarin ook de sociaal-maatschappelijke baten van dat vrijwilligerswerk worden erkend. Zo zouden provincie en gemeenten het vrijwilligerswerk niet alleen vanuit hun landschappelijke beleidstaak kunnen ondersteunen, maar ook vanuit bijvoorbeeld welzijn, ouderzorg of jeugdeducatie.

Hoe die ondersteuning er uit kan zien Hoe die ondersteuning er uit kan zien en vanuit welke (aanpalende) beleidsterreinen gemeenten en provincie vrijwilligerswerk kunnen benutten en ondersteunen, hangt sterk af van het gebied en de werkgroep vrijwilligers zoals de tabel laat zien. In het ene geval bestaat de werkgroep voornamelijk uit gepensioneerden, in het andere geval werken herintreders of mensen met een handicap als vrijwilliger mee.

	Ruige Hof	Kennemerstrand	Fruittuinen	Kalverpolder
Ecologische winst				
Agenderen en behoud gebied	•	•	•	•
Kennisontwikkeling en monitoring	•	•	•	•
Actief beheer (herstel en onderhoud)	•	•	•	•
Directe economische winst				
Vervanging professionele beheerskosten	•	•	•	•
Inkomsten uit recreatie en educatie	•	•	•	•
Inkomsten uit sponsoring (MVO)		•		•
Aanvullende subsidies	•	•		•
Sociaal-maatschappelijke winst				
Gezondheidswinst algemeen	•		•	•
Actief pensioen (netwerk ouderen)			•	•
Alternatief voor dagopvang	•			
Werkervaring en re-integratie	•			
Leefbaarheid en sociale cohesie in de wijk	•	•	•	•
Aantrekkelijke woon- en werkomgeving	•	•	•	•
Recreatieve en educatieve winst				
Vergroten bekendheid en toegankelijkheid	•		•	•
Aanbod recreatieve activiteiten	•	•		•
Aanbod educatieve activiteiten	•	•		•
Kinderactiviteiten / NME	•			

De (•) in de tabel geeft aan vanuit welke invalshoek de betreffende werkgroepen actief is.

Tabel 4.1: Samenvatting van de belangrijkste winstpunten van vrijwilligerswerk in natuur- en landschapsbeheer voor vier onderzoeksgebieden in de provincie Noord-Holland

4.3 De winst van vrijwilligerswerk

A. Ecologische winst

Voor het bepalen van de ecologische winst zijn de natuurwaarden in de vier gebieden geanalyseerd en zijn gesprekken gevoerd met sleutelpersonen. De uitgebreide resultaten hiervan zijn in twee deelrapporten terug te vinden (Bloem et al 2011 en Kruijssen 2011). Uit de quick scan blijkt dat er directe ecologische winst wordt geboekt, zoals de toename van vlinders en insecten in De Fruittuinen (zie kader). Agendering, kennisontwikkeling en actief beheer zijn drie andere terreinen waarop winst wordt behaald:

1. Vrijwilligerswerk zet natuurgebieden op de agenda

Door hun werk en toewijding brengen vrijwilligers de ecologische en landschappelijke waarden van 'hun' terreinen onder de aandacht bij terreineigenaren en beleidsmakers. Door de acties van vrijwilligers zijn sommige terreinen (zoals de Fruittuinen) gespaard gebleven voor woningbouw of andere ruimtelijke ontwikkelingen. De landschappelijke en ecologische winst is in die gevallen evident. In andere gevallen (zoals bij de Kalverpolder en het Kennemerstrand) hebben de inspanningen van vrijwilligers een 'vergeten' en verruigd natuurterrein weer onder de aandacht gebracht en is het terrein hersteld en/of ontwikkeld tot een internationaal erkend Natura 2000 gebied. Door de activiteiten van de vrijwilligers neemt de publieke belangstelling en betrokkenheid toe. Dat maakt dat een gebied vaak ook in de toekomst kan rekenen op steun, als het onverhoopt bedreigd wordt door ruimtelijke plannen. Vrijwilligers zorgen op die manier vaak voor de juiste uitvoering en naleving van regelgeving.

2. Kennisontwikkeling

Met hun specifieke terrein- en natuurkennis dragen vrijwilligers bij aan het opstellen van goede en passende beheerplannen. Ook kunnen zij bijdragen aan de monitoring van de natuurwaarden in het gebied. Vaak is de (ecologische) kennis over een gebied toegenomen door activiteiten van vrijwilligers.

3. Actief beheer

Vrijwilligers spelen een belangrijke rol in het herstelbeheer en het dagelijkse beheer van een gebied. Vrijwilligers kijken minder sterk naar de kosten en arbeidsinzet dan terreineigenaren. Daardoor kunnen zij 'hun' terreinen veel intensiever beheren. Dit is vooral van belang in natuurgebieden met hoge cultuurhistorische en landschappelijke waarden, die in het verleden juist ontstaan zijn door (extensief) agrarisch beheer. Als dergelijk beheer wegvalt verruigen deze gebieden vaak en groeien ze dicht met struweel en bos; daarbij kunnen volgens de ecologische inventarisatie van de quick scan ook de specifieke natuurwaarden verloren gaan die horen bij het traditionele en ecologisch waardevolle cultuurlandschap. Omgekeerd kunnen de terreinen door kleinschalige beheer een grotere ecologische waarde krijgen en hun landschappelijk karakter behouden.

Opvallend is dat de beleidsmatig vastgestelde natuurdoelen voor de geregistreerde natuurgebieden vaak enigszins afwijken van de natuur- en landschapsdoelen die de vrijwilligers voor ogen hebben. Vrijwilligers streven over het algemeen meer naar landschapsbehoud en natuurdoelen die gerelateerd zijn aan het cultuurhistorische landschap terwijl terreinbeheerders vaker streven naar natuurdoelen die verband houden met natuurlijke processen.

Ecologische winst in de Fruittuinen

In de afgelopen tien jaar hebben vrijwilligers de vochtig hooiland van de Fruittuinen opengehouden en op juiste wijze gemaaid. Door het kleinschalige beheer is het aantal soorten insecten en vlinders sterk toegenomen. De aandacht van vrijwilligers voor details, zoals het direct verwijderen van jonge wilgen, is gunstig voor het gebied. Vergelijkbare terreinen in de omgeving, die minder intensief beheerd worden, laten een beperktere ecologische diversiteit zien.

B. Economische winst

De economische 'winst' van het groene vrijwilligerswerk is op verschillende manieren in beeld gebracht. In alle gevallen gaat het om benaderingen.

1. Winst beheerskosten; provinciaal niveau

Bij Landschap Noord Holland werken 6750 vrijwilligers. Geschat wordt dat deze vrijwilligers samen jaarlijks in totaal bijna 284.000 uren werken (ofwel circa 177 fte; gemiddeld jaarlijks 42 uur per vrijwilliger). Dit aantal uren kan op twee manieren financieel vertaald worden:

- Uitgaande van de gangbare vrijwilligersvergoeding van €3,50/dagdeel: € 248.500,
- Uitgaande van het minimum uurloon van een 18 jarige (€7/uur): € 1.988.000,-
- Uitgaande van het uurloon voor een professionele projectmedewerker natuurbeheer (€58/uur): €16.472.000,-

Hierbij moet worden opgemerkt dat het om een theoretische berekening gaat die een indicatie geeft van de economische 'waarde' van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer. De werkelijk waarde zal ergens tussen deze 3 schattingen in liggen. Hoe groot deze waarde is, hangt samen met opleidingsniveau, capaciteiten, leeftijd (veel gepensioneerden) en achtergrond (bijvoorbeeld re-integratie, psychische problemen) van de vrijwilligers. De productieve uren van vrijwilligerswerk kunnen niet 1 op 1 vergeleken worden met die van een professionele medewerker.

Tegenover de 'opbrengst' staan ook kosten. Landschap Noord-Holland ondersteunt de vrijwilligers door het geven van ecologische adviezen, het verstrekken van gereedschappen en het aanbieden van cursussen. Daarnaast bemiddelt Landschap Noord-Holland bij eventuele conflicten. De kosten hiervoor bedragen in 2010 €616.000,- (jaarslag LNH, 2011).

2. Waarde van beheerskosten in de vier onderzoeksgebieden

Voor de vier onderzoeksgebieden is eveneens het aantal gewerkte vrijwilligersuren

geschat (dit is een optelsom van de inzet van vaste vrijwilligers en de incidentele inzet van extra vrijwilligers). Op basis van dezelfde uitgangspunten benoemd onder a) kan deze inzet gekapitaliseerd worden. Daarnaast is nog een tweede waarde-indicatie mogelijk van het vrijwilligersbeheer, namelijk de waarde van dat beheer volgens de zogenaamde normkosten (dit zijn de kosten voor een bepaald type beheer in een bepaald type natuurgebied; de normkosten zijn een landelijk gemiddelde van het saldo van kosten (maaaien, afvoeren, etc.) en baten (pacht, verkoop van gewas etc.) van een bepaald beheertype). De normkosten gaan uit van beheer door een professionele organisatie.

Voor de vier onderzoeksgebieden samen wordt geschat dat de vrijwilligers jaarlijks zo'n 17.600 uur werken. Er vanuit gaande dat de vrijwilligersondersteuning van Landschap Noord-Holland van totaal €616.000 naar rato is verdeeld, zouden de ondersteuningskosten van dit vrijwilligerswerk in de vier onderzoeksgebieden zo'n €37.500,- bedragen. De economische waarde van het door de vrijwilligers uitgevoerde natuur- en landschapsbeheer wordt op basis van de normkosten geschat op zo'n €42.500.

Aan deze berekeningen kleven veel haken en ogen. In de eerste plaats kunnen de vier deelgebieden niet zomaar bij elkaar opgeteld worden; tussen de gebieden bestaan namelijk grote verschillen in vrijwilligersinzet, oppervlakte, type beheer en natuurdoeltypen. In de tweede plaats mag het aantal gewerkte vrijwilligersuren niet uitsluitend toegerekend worden aan het realiseren van ecologische of landschappelijke doelen, zoals met de normkosten-vergelijking gebeurt. Veel activiteiten zijn ook gericht op het vergroten van de bekendheid en toegankelijkheid van het gebied of op het aanbieden van recreatieve of educatieve activiteiten. Dat betekent dat de kosten-batenvergelijking gunstiger uitvalt voor het vrijwilligersbeheer. Dat geldt ook voor de laatste kanttekening: bij de normkostenberekening wordt er namelijk vanuit gegaan dat de vrijwilligers de provinciaal vastgestelde natuur- en landschapsdoelen realiseren (vaak gaat het dan om seminatuurlijk of extensief beheer). In de praktijk voeren de vrijwilligers echter juist vaak een intensiever beheer dat gericht is op natuur- en landschapswaarden die verband houden met het oorspronkelijke (cultuurhistorische) landschap. Dergelijk type beheer is meestal veel duurder dan het vastgelegde beheer. Vanuit dat oogpunt kan

gesteld worden dat vrijwilligersbeheer in economische zin meer waard is dan uit de normkostenvergelijking blijkt.

Tot slot zijn in de normkosten de bredere persoonlijke en maatschappelijke baten - zoals een beter welzijn - niet meegenomen (zie onder).

De normkosten-vergelijking ondersteunt wel de conclusie dat iedere geïnvesteerde euro in vrijwilligerswerk in economische zin meerwaarde oplevert; puur op het ecologische vlak - en uitgaande van de normkosten - zou iedere geïnvesteerde euro voor de vier voorbeeldgebieden samen gemiddeld zo'n 10% extra waarde opleveren.

3. Economische waarde van sociaal-maatschappelijke effecten

In de quick scan is de economische waarde van de sociaal-maatschappelijke en recreatief-educatieve effecten niet in beeld gebracht. De quick scan laat echter duidelijk zien dat groen vrijwilligerswerk ook in directe financiële zin meer oplevert dan alleen de besparing op de (professionele) beheerskosten. Het gaat daarbij om de volgende aspecten:

a. *Inkomsten uit recreatie en educatie*

De recreatieve en educatieve activiteiten van de vrijwilligers(organisatie) kunnen directe inkomsten opleveren, die voor het beheer gebruikt kunnen worden (Kalverpolder).

b. *Sponsoring*

Groen vrijwilligerswerk genereert vaak ook sponsoring van lokale bedrijven en particulieren, zowel in natura als financieel. Dit zou in zekere zin beschouwd kunnen worden als een vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Met de extra sponsorgelden kunnen aanvullende activiteiten uitgevoerd worden, zoals de aanleg van insectenhôtels (Fruittuinen).

c. *Aanvullende fondswerving*

De vrijwilligers een actieve rol spelen in aanvullende fondswerving (Kennemerstrand).

In alle gevallen gaat het vaak om jaarlijks duizenden euro's.

Naast deze directe financiële voordelen kunnen er ook 'indirecte' financiële voordelen van groen vrijwilligerswerk zijn, zoals besparing op re-integratiebudget, verhoging van het maatschappelijk welzijn of het vergoten van de sociale cohesie in een wijk (zie ook de volgende paragraaf). Deze opbrengsten zijn zoals gezegd niet gekwantificeerd.

Samengevat

In deze quick scan kunnen we geen harde conclusies trekken over de financieel-economische meerwaarde van groen vrijwilligerswerk. Hiervoor is meer onderzoek nodig. Op basis van een normkosten-vergelijking kunnen we voorzichtig concluderen dat iedere geïnvesteerde euro in puur ecologische en landschappelijke zin 10% winst oplevert. Daarnaast zijn er directe financiële voordelen van vrijwilligerswerk (directe inkomsten, sponsoring en aanvullende fondswerving) en indirecte financiële voordelen (die samenhangen met de maatschappelijke baten). Deze cijfers worden ondersteund door berekeningen van de Engelse vrijwilligersorganisatie British Trust for Conservation Volunteers (BTCV), die uitkomt op een 'Social Return On Investment' van tussen de 4 en 15 pond per geïnvesteerde pond (BTCV, 2009).

De economische 'winst' van het groene vrijwilligerswerk is op verschillende manieren in beeld gebracht. In alle gevallen gaat het om benaderingen.

C. Sociaal-maatschappelijke winst

De sociaal-maatschappelijke winst van 'groen vrijwilligerswerk' is in kaart gebracht aan de hand van literatuuronderzoek en interviews en enquêtes met betrokkenen. In de interviews is de sociaal-maatschappelijke winst vooral ter sprake gekomen als persoonlijke winst voor de vrijwilliger - denk aan een betere gezondheid, gezelligheid of de zorg voor het behoud van een groen gebied. In deze paragraaf vertalen en clusteren we die persoonlijke motieven tot sociaal-maatschappelijke baten. Op de persoonlijke motieven en winstpunten van vrijwilligerswerk komen we in §4.4 terug.

Samengevat kunnen we in de vier onderzoeksgebieden de volgende sociaal-maatschappelijke winstpunten onderscheiden, waarbij overigens niet alle winstpunten in alle gebieden een rol spelen. Deze conclusies worden ondersteund door verschillende onderzoeken (zie bijvoorbeeld Dekker 1999 en de Vries et al 2000).

1. Algemene gezondheidswinst

'Het is heerlijk om buiten te werken,' zegt één van de respondenten van de quick scan. 'Ik noem het altijd de sportschool in de polder. Als je 's avonds thuis komt na een dag hard werken, is je hoofd leeg en ben je lichamelijk intensief bezig geweest. Heerlijk.' Niet alleen de respondenten uit deze quick scan noemen een betere gezondheid als direct effect van hun vrijwilligerswerk, ook in een groeiend aantal studies wordt aangetoond aan dat werken in de natuur (grote) positieve gezondheidseffecten oplevert, zowel in de geestelijke als lichamelijke gezondheidszorg (de Vries et al 2000, Maas et al 2005, Kieft en Hassink 2004). Het kan een positieve rol spelen in het tegengaan van ouderdomsklachten, neerslachtigheid en welvaartsziekten als obesitas. Aanvullend onderzoek is nodig om te bepalen welke vermindering van de kosten voor de gezondheidszorg hieruit (eventueel) volgen.

2. Actief pensioen

Terwijl voorheen de pensioentijd vooral werd gezien als een periode van 'verdiende rust na gedane arbeid', wordt tegenwoordig meer aandacht besteed aan de positieve kanten van actief zijn en blijven. De achterliggende gedachte is dat bezig blijven bijdraagt aan het gezond en tevreden ouder worden. Maatschappelijke betrokkenheid, bijvoorbeeld door deelname aan vrijwilligerswerk, wordt gezien als mogelijkheid tot zelfontplooiing, maar ook als middel tegen verveling en eenzaamheid. (Dingemans en van Solinge 2011)

3. (Gedeeltelijk) alternatief voor dagopvang

Vrijwilligerswerk in landschapsbeheer kan een (gedeeltelijk) alternatief zijn voor (professionele) dagopvang. In de quick scan was dat bijvoorbeeld het geval in De Ruige Hof. In dit gebied is het vrijwilligerswerk voor een aantal vrijwilligers een vervanging

voor een werkzaam bestaan. Zij hebben professionele begeleiding nodig en deze wordt geboden door een betaalde coördinator die twee dagen per week als ‘spin in het web’ fungeert en zorgt voor continuïteit en houvast voor de vrijwilligers. Dankzij deze ondersteuning kunnen de vrijwilligers zich in een veilige groene omgeving zowel sociaal, psychisch als lichamelijk gunstig ontwikkelen.

4. Werkervaring en re-integratie

Met vrijwilligerswerk kunnen vrijwilligers zich persoonlijke en beroepsmatige ontwikkeling; het vormt voor sommige vrijwilligers een belangrijke stap in hun re-integratie (na bijvoorbeeld ziekte of arbeidsongeschiktheid).

5. Leefbaarheid en sociale cohesie

Uit de quick scan blijkt dat de meest vrijwilligers graag actief willen zijn in het landschap, maar dat bij voorkeur samen doen met anderen. Door die gezamenlijke aanpak wordt de sociale cohesie in de wijk versterkt. Buren leren elkaar kennen en doen nieuwe contacten op. Vaak genereert dit vrijwilligerswerk ook weer nieuwe activiteiten (recreatie, educatie, contacten met sponsoring), wat de leefbaarheid ten goed komt.

6. Aantrekkelijke woon- en werkomgeving

De aandacht voor en het beheer van groene (natuur)gebieden leidt tot de versterking van de aantrekkelijkheid van de woon- en werkomgeving, zowel door de verfraaiing van het landschap zelf als door de versterking van de sociale cohesie. Beide aspecten zijn ook economisch relevant; het leidt tot hogere huizenprijzen, een aantrekkelijker recreatief landschap (meer recreanten) en een aantrekkelijker vestigingsklimaat voor bedrijven.

In zijn algemeenheid leiden deze sociaal-maatschappelijke baten tot de wat Dekker (1999) de ontwikkeling en instandhouding van een bloeiende ‘civil society’ noemt, en de versterking van het ‘sociaal kapitaal’. Onder sociale kapitaal verstaat men sociaal vertrouwen, politieke betrokkenheid en de steun voor burgerlijke normen. Sociaal kapitaal draagt bij aan onderlinge solidariteit en vertrouwen van burgers in elkaar, is belangrijk voor het ontstaan van innovaties en bevordert de sociale cohesie.

D. Winst voor recreatie en educatie

De winst van ‘groen vrijwilligerswerk’ op het gebied van recreatie en educatie is in kaart gebracht aan de hand van literatuuronderzoek en interviews met betrokkenen. Om het recreatieve gebruik en de recreatieve waardering in kaart te brengen, zijn in twee onderzoeksgebieden enquêtes onder passanten en recreanten uitgevoerd.

Recreatie

Het onderzoek laat zien dat de inzet van vrijwilligers op twee manieren bijdraagt aan de (versterking van) recreatie in een gebied:

1. Door het onderhoud en beheer van het gebied neemt de aantrekkelijkheid en toeganke-lijkheid voor bezoekers vaak toe.
2. Door het aanbod van recreatieve voorzieningen en activiteiten, zoals wandeltochten, cursussen, lezingen en excursies. Deze activiteiten vormen vaak een substantiële bron van inkomsten en dragen ook bij aan de bekendheid van het gebied.

Vaak is het bieden van recreatiemogelijkheden één van de hoofddoelstellingen van de werkgroepen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Ruige Hof, die in 1986 mede is opgericht om de natuur dicht bij de stadsbewoner te brengen en zo de wisseling van de seizoenen aan den lijve te laten ervaren. Door deze activiteiten wordt de betrokkenheid van omwonenden bij het gebied groter, wat onder de bevolking tot meer draagvlak leidt voor het behoud van het gebied. Burgerbetrokkenheid is vaak de beste garantie voor een duurzame bescherming van een gebied.

Uit het onderzoek blijkt dat als gevolg van de vrijwilligersactiviteiten het aantal recreanten en passanten aanzienlijk is toegenomen.

Educatie

Het onderzoek laat zien dat de werkgroepen ook bijdragen aan (natuur)educatie, zowel voor volwassenen als voor kinderen. In de Ruige Hof is er bijvoorbeeld de Ruige Kids club, waar vrijwilligers kinder-natuuractiviteiten begeleiden, zoals het organiseren van spannende tochten, hutten bouwen of paddenstoelen zoeken.

Waardering

Uit de passantenenquêtes is gebleken dat het merendeel van de recreanten en passanten omwonenden zijn, die zich - net als de vrijwilligers zelf - bijzonder nauw betrokken voelen bij het betreffende gebied (9 op een schaal van 10; 10 staat voor heel erg betrokken). Opvallend is dat de recreanten vaak niet weten door wie het gebied beheerd wordt. Van de 59 geënquêteerde passanten en recreanten was slechts 1 persoon zelf actief als vrijwilliger in landschapsbeheer. In de Kalverpolder, waar jaarlijks de Kalverpolderwandeltocht wordt georganiseerd, was het voor veel wandelaars die niet uit de directe omgeving kwamen, een verrassing dat een dergelijk gebied niet beheerd wordt door een terreineigenaar, maar door vrijwilligers. De waardering voor het vrijwilligerswerk is groot. De wandelaars waren zeer te spreken over het gebied en vonden het geweldig hoezeer het de afgelopen jaren is opgeknapt.

4.4 Motivatie en ondersteuning

Aanleidingen om als vrijwilliger actief te worden in landschapsbeheer

Uit de quick scan blijkt dat de meeste vrijwilligers actief zijn geworden in het landschapsbeheer omdat het groen gebied in hun directe omgeving door bouwplannen dreigt te verdwijnen of omdat het gebied verwaarloosd wordt en daardoor verruigde.

In alle onderzochte gebieden was de betrokkenheid van vrijwilligers bij hun gebied gemiddeld hoger dan een 9 (op een schaal van 1 tot en met 10, waarbij 10 staat voor 'heel erg betrokken'). De betrokkenheid kwam voort uit de binding van de vrijwilliger met het betreffende gebied, er opgegroeid zijn of nu woonachtig zijn.

De vrijwilligers waren positief over de behaalde landschappelijke en ecologische resultaten en waren vaak opgelucht dat gebieden gespaard zijn gebleven voor stedelijke ontwikkelingen.

Motivatie om vrijwilligerswerk te (blijven) doen

De motivatie om vrijwilligerswerk in landschapsbeheer te (blijven) doen, ligt niet alleen in

de zorg om (het behoud van) een gebied. Uit de quick scan komt naar voren dat voor veel vrijwilligers ook andere overwegingen en persoonlijke winstpunten een rol spelen. De belangrijkste twee zijn:

- Geestelijke en lichamelijke gezondheid. Werken in de natuur ontspant.
- Sociale contacten. Vrijwilligers geven vaak aan dat de gezelligheid hen motiveert voor deze werkzaamheden. Zo zijn bureaus die gezamenlijk een terreintje beheren meer betrokken bij elkaar.

Dat vrijwilligerswerk ook financieel-economische winst oplevert is voor de vrijwilligers zelf geen motief om actief te worden of te blijven.

Ondersteuning van werkgroepen

De quick scan laat zien dat werkgroepen na een enthousiaste start vaak ook tegen allereerste praktische problemen aanlopen. Denk aan het vinden (en financieren) van het juiste gereedschap, planning, beheer, financiën en boekhouding, (bureaucratische) afstemming met gemeenten, terreinbeheerders en andere overheden en organisaties. Soms wordt het oplossen van die problemen als inspirerend en motiverend ervaren, maar vaak ook als een last. Als dat laatste het geval is bestaat het risico dat vrijwilligers afhaken. Dan is het werk niet meer leuk en staat de inspanning niet meer in verhouding tot het resultaat.

Een bekend probleem hierbij is het verschil in taal tussen professionals en vrijwilligers (Buijs 2009). Daarbij speelt dat de overheid taken neerlegt bij terrein behorende organisaties, maar er niet voldoende financiën tegenover zet. Ook is er sprake van twee verschillende werkwijzen, namelijk (1) de formele (lees professionele) werkwijze met alle regels en beleidsstukken en (2) de informele werkwijze zoals de werkgroepen die hanteren.

Juist in het oplossen van al deze praktische problemen kunnen terreinbeheerders, gemeenten en andere partijen de werkgroepen ondersteunen, zodat ze hun vrijwilligerswerk kunnen blijven doen. Dat vraagt van gemeenten bijvoorbeeld om soms over de grenzen van de afzonderlijke beleidsterreinen heen te kijken en in de ondersteuning van vrijwilligersorganisaties te kijken naar de mogelijkheden die de WMO of de GGZ bieden.

Voor de manier waarop werkgroepen het beste ondersteund kunnen worden, bestaat geen uniform antwoord. De quick scan laat juist zien dat werkgroepen heel divers zijn, op verschillende manieren werken, verschillende aandachtsvelden hebben en met verschillende problemen te maken hebben (zie ook §4.2). Dat betekent dat maatwerk nodig is.

5 Aanbevelingen

Aanbevelingen voor de verschillende partijen

De inzet van vrijwilligers in landschapsbeheer levert de samenleving veel op. Het levert in de eerste plaats aansprekende landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische resultaten op terwijl het beheer vaak goedkoper wordt uitgevoerd. Daarnaast zijn er aanzienlijke baten op sociaal-maatschappelijk, recreatief en educatief vlak. De investeringen van overheden, particulieren en terreinbeheerders in groen vrijwilligerswerk betalen zich dus dubbel en dwars terug. De 'social return on investment' is met andere woorden groot.

Veel vrijwilligers zijn actief geworden omdat een groen gebied in hun directe omgeving dreigde te verdwijnen of omdat het gebied verruigde. Naast de zorg om 'hun' gebied liggen de belangrijkste redenen om vrijwilligerswerk te doen vaak op het persoonlijke vlak en in de sfeer van gezondheid, gezelligheid en sociale contacten. Voor terreinbeheerders en overheden zijn die sociaal-maatschappelijke motieven vaak minder bekend en vaak ook ongeschikt aan hun eigen doelen, die vooral op ecologisch, landschappelijk en economisch gebied liggen. Taal, beleving en motivatie zijn voor vrijwilligers (groepen) dus vaak anders dan voor professionele natuurorganisaties. Dat leidt in de praktijk soms tot onduidelijkheden, misverstanden of conflicten tussen vrijwilligers (groepen) en terreineigenaren.

Terreinbeheerders en overheden zien in groen vrijwilligerswerk een mogelijk antwoord op de bezuinigingen in het natuurbudget. Groen vrijwilligerswerk heeft potenties om te groeien. De stimulering van groen vrijwilligerswerk kan zodoende niet alleen gunstig zijn voor het natuur- en landschapsbeleid, maar ook voor tal van andere beleidsvelden, zoals gezondheid of educatie. Maar dat gaat niet vanzelf. Het vraagt ondermeer om een serieuze benadering van groen vrijwilligerswerk, de erkenning van de brede maatschappelijke meerwaarde van dat werk, nieuwe arrangementen, betere communicatie en goede (financiële) ondersteuning. Concreet doen we daarom de volgende aanbevelingen:

1. Investeer als provincie, gemeenten en terreinbeheerders in groen vrijwilligerswerk. Bekijk natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers daarbij niet alleen vanuit een puur ecologisch en landschappelijke invalshoek, maar juist vanuit een breed perspectief,

waarin ook de sociaal-maatschappelijke baten van dat vrijwilligerswerk worden erkend. Zo zouden provincie en gemeenten het vrijwilligerswerk niet alleen vanuit hun landschappelijke beleidstaak kunnen ondersteunen, maar ook vanuit bijvoorbeeld welzijn, ouderzorg of jeugdeducatie - inclusief de inzet van budgetten daarvoor. Terreinbeheerende organisaties kunnen in hun begroting (structureel) een post opnemen voor de ondersteuning van groen vrijwilligerswerk. Professionele ondersteuning blijkt een voorwaarde voor (continuïteit van) vrijwilligerswerk in landschapsbeheer.

2. Investeer in communicatie tussen professionele terreinbeheerders en vrijwilligers (groepen). Zoals gezegd zijn taal, beleving en motivatie voor vrijwilligers (groepen) vaak anders dan voor professionele natuurorganisaties (biodiversiteit versus 'socio-activiteit'). Door het gesprek met elkaar aan te gaan en elkaars motieven, doelen en prioriteiten te begrijpen en te erkennen, kunnen veel misverstanden en conflicten vermeden of opgelost worden.
3. Breng voor het optimaal functioneren van vrijwilligers (groepen) de randvoorwaarden voor hun werk goed in kaart. Welke ondersteuning hebben vrijwilligers nodig - bijvoorbeeld op financieel, administratief of juridisch gebied - en hoe kan die ondersteuning het beste geboden worden?
4. Betrek vrijwilligers (groepen) meer bij de vormgeving van beleid en uitvoeringsregelingen, zodat hun wensen daarin een plek kunnen krijgen.
5. Onderzoek de mogelijkheden voor het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden tussen professionele en vrijwilligersorganisaties, waarbij de verschillende motieven, doelen, werkwijzen en statussen (formeel - informeel) optimaal ingezet worden, en waarbij de verschillende verantwoordelijkheden worden gerespecteerd.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

De positieve resultaten van deze quick scan in Noord-Holland nodigen uit om de effecten van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer nader te onderzoeken. Aanbevolen wordt om vervolgonderzoek uit te zetten over de volgende thema's.

1. Op een landelijke schaal de winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer te onderzoeken.
2. De randvoorwaarden voor het optimaal functioneren van vrijwilligers in kaart te brengen.
3. De maatschappelijke effecten (sociaal kapitaal) financieel te kwantificeren .

Deelstudies quick scan

- Bloem, A., M. Witteveldt en F. Visbeen (2011). *Natuurbeheer door vrijwilligers, een quickscan*. Landschap Noord-Holland, Heiloo.
- Kruijsen, B. (2011). *Natuuronderzoek effecten vrijwillig natuurbeheer in Hoofddorp in 2011*. Ecologisch adviesbureau B. Kruijsen, Santpoort Noord. Te downloaden via <http://natuuradvies.nl/downloads.php> (rapport 7d)
- Muilwijk, M., H. Bleumink en L. Zeinstra (2011). *De winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer*. Brochure. Landschap Noord-Holland, Heiloo. Te downloaden via <http://www.mla.nu/home/winst.pdf>

Literatuur over de deelgebieden

- Dorp, A. van (2008). *Natuurinventarisatie Kalverpolder 2008*. Staatsbosbeheer, Driebergen.
- Janssen, J.A.M. en J.H.J. Schaminée (2009). *Europese natuur in Nederland. Zee en kust*. Natura 2000-gebieden. KNNV, Zeist.
- Janssen, M. en Stichting Duinbehoud (2009). *Beheerplan Kennemerstrand 2010 - 2012*. KNNV, Haarlem.
- Lenting, E., J. Heijink en Ph Peletier (2006). *Startnotitie Fase 1 Integraal Ontwikkeling- en beheerplan Kalverpolder. Behoud, vernieuwen en versterken*. Gemeente Zaanstad, Zaanstad.
- Natuurvereniging De Ruige Hof (2011). *Natuur bij huis, zomer 2011*. Jaargang 24, nr 2. Eigen beheer, Amsterdam Zuidoost.
- Salverda, I.E. en R.I. van Dam (2010). *Burgers en natuur in de Haarlemmermeer. Een inspirerend burgerinitiatief vanuit de heemtuin De Heimanshof*. Alterra, Wageningen UR, Wageningen.
- Theunissen, L. en F. Bongers (2004). *De Ruige Hofhouding. Neem de natuur de wijk, de wijk in de natuur*. Eigen beheer, Zwolle/Utrecht.

Algemene literatuur

- Berg, A.E. van den en M.M.H.E. van den Berg (2000). *Van buiten worde je beter. Een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*. Wageningen UR, Wageningen.
- BTCV (2009). *Investing in sustainable futures: BTCV Strategic Plan 2009-2013*. BTCV, Doncaster.

- Buijs, A.E., F. Langers en S. de Vries (2006). *Een andere kijk op groen. Beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 24. Wageningen.
- Buijs, A.E. (2009). *Public natures: social representations of nature and local practices*. Wageningen UR, Wageningen.
- Dam, R.I. van, R. During en I.E. Salverda (2008). *Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers. Quickscan t.b.v. de Agenda Landschap*. Deel 2 in de reeks Burgers en Landschap. Alterra, Wageningen UR, Wageningen.
- Dekker, P. en A. van den Broek (1999). *Civil societies in Noord-Amerika en Europa*. In: Paul Dekker (red.): *Vrijwilligerswerk vergeleken*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Dingemans, E.A.A. en H. van Solinge (2011). *Met pensioen: wat te doen? Tijdsbesteding van vroeggepensioneerden*. NIDI, Den Haag.
- Goulbourne, M en D. Embuldeniya (2002). *Assigning economic value to volunteer activity: Eight Tools for Efficient Program Management*. Canadian Centre for Philanthropy, Toronto.
- Kieft, E. en J. Hassink (2004). *Noem het maar gewoon 'medicijn' - de betekenis van wijktuinen voor het welbevinden van stadsbewoners in Amsterdam*. NIDO Programma 'Landbouw en Groen voor een Gezonde Samenleving'. Plant Research International B.V., Wageningen.
- Landschap Noord-Holland (2009). *Van Bulderbos naar Ratteneiland*. Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormerveer.
- Landschap Noord-Holland (2011). *Jaarverslag 2010*. Landschap Noord-Holland, Heiloo.
- Maas, J., P. Groenewegen, R. Verheij, S. De Vries en A. van den Berg (2005). *Vitamine G: effecten van een groene omgeving op gezondheid, welzijn en sociale veiligheid*. Nivel, Utrecht.
- Movisie (2011). *De waarde van vrijwilligerswerk*. www.movisie.nl/smartsite.dws?id=127855
- Overbeek, M.M.M., B.N. Somers en J. Vader (2008). *Landschap en burgerparticipatie. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu*, WOt-rapport 65, Wageningen.
- Schuyt, Th.N.M. (2005). *Geven in Nederland 2005*. Vrije Universiteit, Faculteit Sociale Wetenschappen, Amsterdam.
- Schuyt, Th.N.M., B.M. Gouwenberg, R.H.F.P. Bekkers (red.) (2009). *Geven in Nederland 2009*. Reed Business bv, Amsterdam.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2001). *Noch markt, noch staat. De Nederlandse non-profit-*

sector in vergelijkend perspectief. Den Haag.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2002). *Onbetaalde arbeid op het spoor, Een methode om kennis over onbetaalde arbeid te integreren in het sociaal-economisch beleid*. Den Haag.

Stichting Prins Bernhard Cultuurfonds (2008). *Het Prins Bernhard Cultuurfonds in 2007*. Jaarverslag. Cultuurfonds, Amsterdam.

Vahl, R. (2010). De onbetaalbare vrijwilligers. In: *De Nederlandse Bank magazine* 6, 2010, Amsterdam.

Vreke, J., I.E. Salverda en F. Langers (2010). *Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie*. Alterra, Wageningen UR, Wageningen.

Vries S. de, R.A Verheij en P.P. Groenewegen (2000). *Natuur en Gezondheid, een verkennend onderzoek naar de relatie tussen volksgezondheid en groen in de leefomgeving*. Alterra, Wageningen UR, Wageningen.

Velde, J. te (1995). *Meedoen met Groen. Samenwerking tussen overheid en burger bij het beheer van de openbare ruimte*. Uitgever Schuyt en Co, Haarlem.

Velde, J. te, en R. Ruiterman (2001). *Zichtbare kosten/Onzichtbare baten. Duurzame bewonersparticipatie*. Landelijk Centrum opbouwwerk, Den Haag.

Zonnebloem (2010). *Jaarverslag Zonnebloem 2010*. Zonnebloem, Breda.

Websites

www.kalverpolder.nl

www.knnv.nl/haarlem/kennemerstrandwerkgroep.htm

www.deruigehof.nl

www.noord-holland.nl/web/Actueel/Nieuws/Artikel/Terinzagelegging-Ontwerp-Natuurbeheerplan-2012.htm

http://geo.noord-holland.nl/ontwerp_natuurbeheerplan/start.html

http://participatiewiki.be/wiki/index.php/Hedendaags_vrijwilligerswerk

www.sroi.nl

